

are alternative stylistic definitions proposed by various researchers – the Ukrainian Renaissance, Renaissance-Baroque synthesis, national style, etc. However, now in the professional literature, science, education and culture the term «Ukrainian baroque» and its derivatives (Cossack baroque, Mazepa baroque) have taken root and spread. The aim of the article is to identify the main features, characteristics of the studied style, its relationship with the European style of the Baroque, the chronological stages of development, taking into account social conditioning. The result of this study should be the harmonization of terminological definitions with the essence of this complex and multifaceted phenomenon. The conclusions and prospects for further research in this area are reduced to the recommendation to clearly distinguish the relevant terminological definitions, which should best correspond to the essence of the phenomenon they outline. Based on this, the Baroque should be understood as the dominant pan-European architectural style in the last third of the XVI – 1st half of the XVIII century; Ukrainian Baroque is a general and rather conventional name of architectural stylistics in Ukraine of the second half of the 17th-18th centuries; the stylistic definition of the Cossack Baroque indicates the social basis of the flourishing of this style; Mazepa Baroque is a chronological stage in the most intensive development of this style. Adherence to such stylistic definitions, enshrined in the relevant articles of the Great Ukrainian Encyclopedia, will avoid confusion and misunderstandings both in scientific works and in popular science publications.

Key words: architectural style, baroque, Ukrainian baroque, Cossack baroque, Mazepa baroque, renaissance-baroque synthesis.

REFERENCES

1. Vechersky, V. (2009). Chy bulo v Hlukhovi «ukrainske baroko»? [Was there a “Ukrainian Baroque” in Hlukhiv?]. *Sivershchyna v istorii Ukrainy: Zbirnyk naukovykh prats (Materialy Vosmoї naukovo-praktychnoi konferentsii)*, 2, pp. 96–101. Kyiv: Hlukhiv. [in Ukrainian].
2. Vechersky, V. (2020). Predstavleniia arkhitektury v universalnii entsyklopedii [Representation of architecture in a universal encyclopedia]. In A. M. Kyrydon (Ed.), *Entsyklopedychni proekty – chynnyky natsionalnoho postupu* (pp. 169–180). Kyiv: Derzhavna naukova ustanova «Entsyklopedychnе vydavnytstvo». [in Ukrainian].
3. Pavlutskyi, H. (2017). *Derevani ta murovani khramy Ukrainy [Wooden and brick temples of Ukraine]*. Kharkiv: Vydavets Oleksandr Savchuk. [in Ukrainian].
4. Makarenko, N. (1908). Pamyatniki ukrainskogo iskusstva XVIII veka [Monuments of Ukrainian art of the 18th century]. *Otdelnyy otisk iz zhurnalа «Zodchiy»*. [in Russian].
5. Modzalevskiy, V., Savitskiy, P. (1992). Ocherki iskusstva Staroy Ukrainy. Chernigov. [Essays on the art of Old Ukraine. Chernigov]. *Chernihivska starovyna: zbirnyk prats, prysviachenyi 1500-littiu Chernihova*. (pp. 101–142). Chernihiv: Siverianska dumka. [in Russian].
6. Hrabar, I. (1995). Arkhitekturni vzaiemozv'язky Ukrainy z Rosiieiu [Architectural relations of Ukraine with Russia]. *Pamiatky Ukrainy, 1*, pp. 82–92. [in Ukrainian].
7. Antonovych, D. (Ed.). (1993). *Ukrainska kultura: Lektsii [Ukrainian culture: Lectures]*. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
8. Sichynskiy, V. (1956). *Istoriia ukrainskoho mystetstva: Arkhitektura [History of Ukrainian art: Architecture]*. (Vol. 1). New-York: Naukove tovarystvo im. Shevchenka v Amerytsi. [in Ukrainian].
9. Lohvyn, H. (1997). Stylovi osoblyvosti arkhitektury y monumentalno-dekorativnoho mystetstva ukrainskoho baroko [Stylistic features of architecture and monumental and decorative art of the Ukrainian baroque]. *Arkhitekturna spadshchyna Ukrainy*, (4), pp. 51–59. Kyiv: Ukrainoznavstvo. [in Ukrainian].
10. Taras, Ya. (2006). *Ukrainska sakralna dereviana arkhitektura: slovnyk-dovidnyk [Ukrainian sacred wooden architecture: a dictionary-reference book]*. Lviv: IN NANU. [in Ukrainian].
11. Shumytskyi, M. (1914). *Ukrainskyi arkhitekturnyi styl [Ukrainian architectural style]*. Kyiv. [in Ukrainian].
12. Tsapenko, M. (1967). *Arkhitektura Levoberezhnoy Ukrainy XVII–XVIII vekov [Architecture of the Left Bank Ukraine of the 17th–18th centuries]*. Moskva: Stroyizdat. [in Russian].
13. Vechersky, V. (1994). Do pytannia pro natsionalnyi styl v arkhitekturi Ukrainy XVII–XVIII st. [On the question of national style in the architecture of Ukraine XVII–XVIII centuries]. *Arkhitekturna spadshchyna Ukrainy*, (1), pp. 102–113. Kyiv: Ukrainoznavstvo. [in Ukrainian].
14. Ernst, F. (1919). *Ukrainske mystetstvo XVII–XVIII vikiv. [Ukrainian art of the XVII–XVIII centuries]*. Kyiv. [in Ukrainian].
15. Stepovyk, D. (1991). *Dvi Tserkvy – odna kultura [Two Churches are one culture]*. *Patriarkhat* (2), New-York. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 01.02.2021 р.
Рекомендована до друку 28.04.2021 р.

УДК 930.85–047.37(477.51–21)Ост

Е.Ю. Градун
Л.В. Томілович

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ м. ОСТЕР ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Стаття присвячена дослідженню історико-культурної спадщини м. Остер Чернігівської області. Визначено основні проблеми та перспективи для подальшого дослідження і збереження об'єктів культурної спадщини, традиційного характеру середовища історичного населеного місця.

Ключові слова: об'єкти культурної спадщини, історичне населене місце, традиційне середовище, м. Остер.

Остер – місто районного значення Козелецького району Чернігівської області, центр Остерської міської територіальної громади, розташоване на лівому березі річки Десна при впадінні в неї р. Остер. Кількість населення станом на 2016 р. складала 6180 осіб.

На даний час історична минувшина та культурна спадщина міста залишаються недостатньо дослідженими. Найбільш ґрунтовні праці, присвячені окремим періодам розвитку Остра або найбільш визначним об'єктам культурної спадщини (перш за все т. з. Юр'євій божниці), з'явилися у кінці XIX – на початку XX ст. [1; 12; 15; 16; 19; 21; 23]. За останнє тридцятиріччя важливим історіографічним доробком можна вважати статті А. Козакова, П. Гребіня, О. Потапова, побудовані на матеріалах археологічних досліджень 1980-х рр. на території «Городця Остерського» – давньоруського городища, розташованого у південно-західній частині сучасної території міста [8; 9]. Вони суттєво розширили уявлення про етапи розвитку міста у давньоруську добу, особливості фортифікації, розміри дитинця та посаду, матеріальну культуру їх населення. На жаль, дослідження проводились у той період, коли археологічні матеріали більш пізні, ніж давньоруські, фактично ігнорувались. А при відсутності (або недостатній інформативності) писемних та картографічних джерел [24; 6; 7; 20] питання щодо існування поселення на місці колишнього давньоруського городища в ординську, литовську та польську добу так і залишається нез'ясованим, породжує чимало гіпотез, жодна з яких не є достатньо обґрунтованою. До історіографічного доробку з історії Остра останніх десятиліть також можна віднести: статті Я. Верменич, Д. Вортмана, В. Панашенка в «Енциклопедії історії України» [4; 17]; кілька праць О. Бондаря, присвячених зведенню замкових і міських укріплень в Острі в литовську та польську добу [2; 3]; узагальнююче видання, що охоплює усі періоди з історії міста, краєзнавчого характеру авторства А. Пенського та П. Лавренчука [18] та збірник статей, присвячених річниці Остерського краєзнавчого музею, в яких висвітлена широка проблематика з історії міста та краю [13].

Найбільш суттєвими з нерозв'язаних проблем в історії Остра залишаються питання, пов'язані з добою пізнього

середньовіччя, а саме: за яких обставин і коли відновилось життя на колишньому давньоруському городищі після монгольської навали 1239 р.; чи продовжило це поселення існувати після перенесення замку на берег р. Десни у 1570-х рр.; щодо локалізації замку та міста при ньому на березі Десни; етапи їх перебудови та розбудови протя-

гом XVII–XVIII ст.; щодо локалізації культових споруд на території цього урбаністичного утворення тощо. Невирішеність цих питань пов'язана з обмеженістю джерельної бази: картографічні джерела для XVI – першої половини XVIII ст. не виявлені, письмові джерела щодо згаданих вище запитань не достатньо інформативні або суперечливі [24; 6; 7; 20], археологічні дослідження на території замку і міста XVI–XVIII ст. не проводились. Тому надзвичайно важливий в історії міста період залишається маловивченим.

На історичний розвиток місцевості, де згодом виникне Остер, суттєвий вплив справили природні фактори – розташування у південній частині Полісся при злитті річок Десни та Остра на стародавньому водному торговельному шляху. Десна була важливою торговою і транспортною артерією Східної Європи. Розгалужена система приток та волоків пов'язувала Десну з Азовським, Балтійським, Каспійським та Чорним морями, а також басейнами майже усіх великих річок Східної Європи (Волга, Дніпро, Німан, Ока, Прип'ять, Сула тощо) і фактично замикала в суцільне кільце водних шляхів усі її крупні притоки. З часу свого заснування поселення мало стратегічне значення, оскільки знаходилось неподалік від Києва та Чернігова – двох значних політичних та економічних центрів, і було пов'язане з ними річковим та суходільним шляхами.

Як уже зазначалось, через недостатнє вивчення і брак джерельної бази найбільш ранні історичні та містобудівні періоди розвитку м. Остер важко піддаються реконструкції. Перша відома на цей час письмова згадка про Городець на Острі датується 1098 р. Проте археологічними дослідженнями, що проводились на дитинці та посаді городища у 1980-х рр., встановлено, що неукріплене поселення існувало тут уже в X ст. Місто пройшло у своєму історичному та містобудівному розвитку кілька етапів.

I етап – X – кінець XI ст. – існування неукріпленого поселення неподалік від стратегічного шляху з Києва до Чернігова, яке, імовірно, контролювало переправу через р. Остер. Розміри його невідомі. Розпланування, вочевидь, ландшафтне.

II етап – кінець XI – середина XIII ст. Етап об'єднаний найважливішою характерною рисою – функціонування Городця на Острі як важливого стратегічного пункту, одного з найкраще уфортифікованих на Середньому Подніпров'ї. Він відіграв важливу роль як у захисті цих земель від половецьких нападів,

Рис. 1. Юр'єва божниця, 1098 р.
Пам'ятка архітектури національного значення

Рис. 2. Юр'єва божниця, 1098 р.
Пам'ятка архітектури національного значення

Рис. 3. Будинок і садиба генерал-лейтенанта В.К. Солонини, 1851–1914 рр., вул. Гагаріна, 30. Щойно виявлений об'єкт культурної спадщини за видом «історії, архітектури»

так і у міжусобних війнах, зокрема був опорним пунктом у боротьбі за київській стіл. Нижня хронологічна межа визначена спорудженням укріплень дитинця та, імовірно, посаду з ініціативи Володимира Мономаха. Приблизно у цей же період була зведена мурована церква св. Михайла (відома також як Юр'єва божниця) – одного з нечисленних збережених (хоча і в руйнованому стані) зразків давньоруського зодчества на території Лівобережної України. Протягом наступних півтора століть фортифікаційна структура Городця розбудовувалась і ускладнювалась – неодноразово перебудовувались і модернізувались укріплення дитинця, були споруджені три лінії укріплень посадів. Протягом усього періоду укріплення як дитинця, так і посадів залишались дерев'яно-земляними. Окрім того, існували досить розлогі неукріплені передмістя [8; 9]. Композиційним центром комплексу був дитинець, розташований на природному узвишші. Його башти здалека слугували орієнтирами у просторі. Ландшафтне розпланування визначалось особливостями рельєфу, орієнтувалось на переправу через р. Остер, стародавній шлях, що проходив повз місто, в'їзні брами до міста та дитинця. Верхньою хронологічною межею етапу є монгольське нашествя на Русь, зокрема Лівобережне Подніпров'я, у 1239–1240 рр., унаслідок якого Городець був, імовірно, захоплений і зруйнований.

III етап – середина XIV – кінець XV ст., 30-60-ті роки

XVI ст. Період характеризується відновленням оборонних споруд дитинця та посаду колишнього давньоруського городища, щоправда в значно менших обсягах. Цей період, особливо ранній його етап, майже не висвітлений в джерелах. Є достеменні відомості про існування Остра у складі володінь князів Рожиновських і згодом князів Секир, а також зростання його адміністративного статусу до центру волості [11, с. 236]. Це передбачало наявність замку та міських укріплень, проте безпосередніх відомостей з цього приводу в писемних джерелах не виявлено, як і інформації щодо локалізації і розмірів. Імовірно, поселення, відроджене у середині – другій половині XIV ст., було знищено під час литовсько-московських війн кінця XV – початку XVI ст., оскільки його довелося відбудувати, зокрема замкові і міські укріплення, у 1538 р. Про цей етап є більше документальних свідчень, які дозволяють локалізувати замок цієї доби на давньоруському городищі [24], а територія міста у той час не виходила за межі укріплень першого посаду давньоруської доби. Населений пункт був значним адміністративним та стратегічним осередком. Верхня хронологічна межа обумовлена перенесенням замку та міста на інше місце – на берег р. Десни.

IV етап – 1571 р. – середина XVII ст. Період характеризується існуванням замку та укріпленого міста у вигляді двочасної структури на березі р. Десна. За приблизно сто-

Рис. 4. Будинок міської управи, 1917 р., вул. Незалежності, 42. Пам'ятка історії місцевого значення

Рис. 5. Пам'ятник Ю.О. Гагаріну, 1934–1968 рр., 1967 р. Пам'ятка монументального мистецтва місцевого значення

річний період свого існування дерев'яно-земляний замок пережив кілька реконструкцій та ремонтів – у 1590-х рр. чотири його початкових башти були доповнені п'ятою. Майже відразу після спорудження замку стало зрозуміло, що місце розташування обрано невдало – споруду починає підмивати р. Десна, у результаті чого її частина вже на початку XVII ст. обвалилась в річку, а згодом, у ході зміни русла Десни та її притоків, деснянські води поглинули замок остаточно – так вважає більшість дослідників [2; 3; 4]. Натомість до того, як це сталось, на початку Національно-визвольної війни середини XVII ст., імовірно, відбувся ремонт замкових та міських укріплень. Достеменних свідчень про це немає, але на користь проведення згаданих вище ремонтних робіт свідчить аналогія з іншими замками цього періоду на Лівобережжі, а також наступні воєнно-політичні події 60–70-х рр. XVII ст., коли укріплення Остра витримували кількатижневу облогу значних військових сил супротивника, що було б неможливо при тому аварійному їх стані, який зафіксований люстраціями першої половини XVII ст. Щодо розмірів міста, то воно, імовірно, простягалось від Десни, на березі якої розташовувався замок, на південь до сучасної вулиці Дніпровської флотилії. Орієнтовно по її трасі проходила лінія міських укріплень (вірогідно, вал та рів) з Козелецькою брамою – головним в'їздом до міста. Така ситуація зафіксована документами 1690 р. У межах міста мала розташовуватися площа, акцентована храмом (імовірно, Воскресенською церквою). Тут же, вірогідно, розташовувалась ратуша, оскільки місто мало магдебурзьке право (принаймні, з середини XVII ст.) [1; 21].

На цьому ж етапі почала складатись розпланувальна структура та архітектурно-просторова композиція, що частково збереглась дотепер. Нерегулярні вулиці мі-

ста провадили з півдня, від в'їзду до нього, на північ, до замку. Головний композиційний вузол – ринкова площа – розташовувався у південній частині міста, перед Козелецькою брамою. Як уже зауважувалось, розпланувальна структура та архітектурно-просторова композиція міста змушені були «рухатись» від часу закладання замку і міста на березі Десни під впливом природних чинників – ріка підмивала берег, у результаті чого був зруйнований замок та північна частина міста. Тож, втрачаючи ділянки на півночі, місто повинно було розвиватися на південь, освоюючи нові площі, а також переносити дерев'яні храми, рятуючи їх від наступу ріки. Цей процес добре простежується за картографічними матеріалами кінця XVIII – початку XX ст.

V етап – кінець XVII – кінець XVIII ст. Початок цього періоду позначений зміною структури і розмірів укріплень Остра. Вони і надалі залишались дерев'яно-земляними. Проте замкові укріплення занепали і припинили своє існування – імовірно, у результаті природного процесу, підмиваючись водами Десни, але, можливо, і в ході військових дій, зокрема 1670-х рр. міські укріплення якийсь час ще продовжили існувати (зафіксовані документом 1690 р.), проте втратили своє стратегічне значення, оскільки на південь від них були зведені дві нові лінії укріплень (вали) – орієнтовно, за трасами сучасних вул. Соборної та Ю. Збанацького. Залишки останніх простежуються на планах міста 1780-х рр. [10]. Таким чином, місто значно збільшується територіально, ускладнюється його структура – воно стає двочасним. Кожна зі складових має свій композиційний вузол та архітектурно-просторову композицію. Композиційним вузлом першої, більш північної та стародавньої укріпленої, частини була площа, акцентована, вірогідно, Воскресенською церквою. Неповдалі від неї спорудили дерев'яну церкву св. Петра і Павла. Композиційним вузлом другої, південної частини, була площа, більша у плані за охарактеризовану вище, можливо, торговельного призначення. Вона, імовірно, була акцентована церквою св. Михаїла. Південніше розташовувалась церква св. Іоанна Предтечі [21, с. 59]. На цьому етапі були продовжені містобудівні традиції попереднього етапу – більшість вулиць залиша-

Рис. 6. Воскресенська церква, кінець XVIII ст., XIX ст., вул. Незалежності, 1. Об'єкт культурної спадщини, що пропонується до взяття на державний облік за видом «архітектури»

лись нерегулярними і були прокладені у напрямку з південного заходу на північний схід – від в'їзду до міста в напрямку Десни. Також на цьому етапі назагал склалась архітектурно-просторова композиція історичного середмістя, яка базувалась на системі домінант та акцентів – комплексі культових споруд, котрі серед одноповерхової дерев'яної забудови відрізнялися своїми об'ємними та висотними параметрами, були орієнтирами у просторі (щоправда, ці орієнтири через проаналізовані вище причини змінювали місце розташування).

VI етап – початок – кінець XIX ст. Початок періоду зумовлений затвердженням у 1805 р. та впровадженням в дію генерального плану міста, побудованого на регулярних засадах [5]. У ході містобудівних перетворень були знівельовані залишки валів XVIII ст. Варто зазначити, що принципових рішень згаданий план не привніс, а удосконалив, врегулював містобудівну структуру, що склалася на початок XIX ст.: повздовжні вулиці, що провадили від в'їзду до міста на північ до р. Десни, були вирівняні; натомість – прокладені перпендикулярні, які відповідали трасуванню валів XVIII ст. або були

Рис. 7. Будинок культури (частково – колишня будівля синагоги), кінець XIX ст., 1950-ті рр., парк ім. Зимовця. Об'єкт культурної спадщини, що пропонується до взяття на державний облік за видом «архітектури»

ім паралельні. Таким чином утворились відносно рівні за розмірами підпрямокутні у плані квартали. Було розплановано дві площі – композиційні вузли. Площа, акцентована церквою св. Михаїла, була значно більшою в розмірах і набула статусу головної площі міста, що було підкреслено розташуванням на ній адміністративних будівель та навчальних закладів. На південній околиці міста (фактично за межами селитебної території) влаштували ще одну площу, найбільшу за розмірами, – Ярмаркову.

Архітектурно-просторова композиція була успадкована від попереднього етапу, щоправда більшість її елементів були замінені на нові. Також змінилось їхнє місце розташування. Із заміною дерев'яної Воскресенської церкви на муровану в середині XIX ст. і її добудовою в 1870-х рр. вона стала загальноміською домінантою [22, с. 584].

У кінці XVIII ст. Остер набув статусу повітового центру, що зумовило появу тут низки адміністративних та культурно-освітніх закладів, неодмінних в містах такого рангу – будівля «присутніх місць», повітове училище тощо [6, с. 52–53]. Вони, як і решта забудови міста, були дерев'яними і незначними за висотно-об'ємними параметрами.

У цілому цей етап характеризується економічною стагнацією, пов'язаною із загальним станом розвитку соціально-економічних відносин у Російській імперії, до рівня яких були знівельовані суспільно-політичні відносини, адміністративно-територіальний устрій, розвиток економіки земель колишньої Гетьманщини у кінці XVIII ст. Саме це стало основною причиною повільного введення в дію плану 1805 р. (упродовж майже ста років).

І навіть після запровадження соціально-економічних реформ у Російській імперії в 60–70-х рр. XIX ст. їх наслідки не відразу відбилися на соціально-економічному та містобудівному розвитку Остра.

VII етап – кінець XIX ст. – 1930-ті рр. – нижня хронологічна межа чітко не визначена, вона пов'язана з перетворенням аграрного міста на аграрно-промислове, що було наслідком реформ 1860–1870-х рр. у Російській імперії – якраз у цей час результати реформ починають відчуватися в житті міста. З розвитком ринку, появою десятків, хоча і дрібних, промислових підприємств поліпшується благоустрій міста і зростає добробут його населення. Оскільки підприємства були дрібними, виразної промислової зони у цей період не сформувалось. Вони розташовувалися на околицях міста і, відповідно до потреб, поблизу до річки, магістральних шляхів тощо.

Саме у цей період було зведено більшість громадських та житлових будівель (адміністративних споруд (міська управа, земська управа), освітніх закладів, крамниць, особняків тощо), які сформували архітектурний образ та традиційне середовище Остра, що у значній мірі збереглося до цього часу. Було розплановано Міський сад.

Верхня хронологічна межа етапу пов'язана з ґрунтовними змінами в архітектурно-просторовій композиції міста, спричиненими знищенням у 1930-ті рр. більшості культових споруд – традиційних домінант та акцентів у забудові міста.

Історично цей період можна було поділити на підперіоди: 1) кінець XIX – початок XX ст.; 2) революційних перетворень і боротьби за владу в 1917–1920 рр.; та 3) радян-

*Рис. 8. Адміністративна будівля, 1950-ті рр., вул. Незалежності, 21.
Об'єкт культурної спадщини, що пропонується до взяття на державний облік за видом «архітектури»*

ський міжвоєнний 1920-х рр. У соціально-економічному та політичному відношенні вони ґрунтовно відрізняються один від одного, проте в містобудівному та архітектурно-аспектах суттєвих змін у розвитку міста не відбулося.

VIII етап – 30-ті рр. ХХ – середина ХХ ст. Визначальна характерна риса даного періоду – його деструктивний характер. Цей етап можна поділити на два підперіоди: 1) 30-ті рр. ХХ ст. – радянський міжвоєнний; 2) 1941–1943 рр. – німецько-радянської війни як складової Другої світової.

Як уже зазначалось вище, у цей час було знищено більшість православних храмів (окрім Воскресенської церкви) та перебудовано єврейські молитовні будинки. Зазначені об'єкти мали не лише історико-культурну цінність, але й виконували функцію домінант та акцентів у архітектурно-просторовій композиції міста. Тож їх знищення значно змінило означену композицію і збіднило традиційне середовище міста в цілому.

Воєнний період приніс із собою масштабні руйнування промислових, адміністративних, культурно-освітніх та житлових будівель.

IX етап – середина ХХ ст. – 1990-ті рр. Пов'язаний з післявоєнною відбудовою міста та подальшим його економічним розвитком, основу якого складали промислові підприємства, що активними темпами зводились або розбудовувались у 1960–1980-х рр.

Найбільш значними серед них були маслоробний, лісопильний та хлібний заводи, бавовняно-ткацька фабрика, промисловий та харчовий комбінати [14, с. 318]. Усі вони розташовувалися поза межами історичного ядра Остра.

Суттєвих змін розпланувальна структура міста на цьому

етапі не зазнала. Серед основних – перетворення колишньої головної площі Остра на центральний парк відпочинку. Перестала існувати і Ярмаркова площа – по периметру вона була забудована житловими та адміністративними спорудами, її центральна частина – торговельними будівлями міського ринку. Певних змін зазнав архітектурний образ міста: уздовж центральної вулиці Незалежності (у радянську добу – вул. Леніна) з'явилась будівля універмагу (на місці церкви св. Іоанна Предтечі) та нові споруди будівельного технікуму у притаманному для 60–70-х рр. ХХ ст. стилі функціоналізму, позбавлені виразних стильових рис, з об'ємно-висотними параметрами, які не відповідають характеру традиційної забудови. У цей же період в історичному середмісті з'явилась водонапірна вежа, що стала сучасною містобудівною домінантою.

X етап – 1990-ті рр. – початок ХХІ ст. Період незалежності України позначився суперечливими тенденціями в соціально-економічному розвитку міста. З одного боку, загальмування економічного розвитку Остра, особливо в 1990-х рр., призвело до часткової втрати промислових підприємств та інфраструктури міста, зведених у радянську добу. Причому цей процес розпочався ще у кінці 1980-х рр., коли після Чорнобильської трагедії в місті та його околицях були зачинені бази відпочинку, піонерські табори, санаторії тощо. Для Остра, в економіці якого рекреаційний туризм посідав суттєве місце, це стало значним ударом. З іншого боку, з кінця 1980 – на початку 1990-х рр. відбулося піднесення церковного життя як в Україні загалом, так і в окремих населених пунктах зокрема, у т. ч. в Острі. Було відремонтовано історичну Воскресенську церкву, зведено нові храми – св. Андрія Пер-

Рис. 9. Будинок житловий, кінець XIX – початок XX ст., вул. Революції, 38.
Об'єкт культурної спадщини, що пропонується до взяття на державний облік за видом «архітектури»

возваного в історичному середмісті та Успіння Пресвятої Богородиці на історичному передмісті Татарівщина. Цим було збагачено архітектурне середовище та архітектурно-просторову композицію історичної частини міста, відроджено традицію існування тут культових споруд.

Разом з тим частина цінних історичних будівель (у минулому громадського та житлового призначення) саме в означений період або перестали використовуватись і руйнувалися, або зазнали суттєвих перебудов, чим було значно знівельовано їхнє мистецьке та історичне значення (прикладами можуть бути будівлі хедера та в'язниці, земської управи, житлові будинки уздовж центральних вулиць).

На сьогоднішній день на території м. Остер розташовано 33 об'єкти культурної спадщини, які перебувають на державному обліку. З них: 1 – пам'ятка архітектури національного значення (Юр'єва божниця), 13 – пам'ятки історії місцевого значення, 3 – пам'ятки монументального мистецтва місцевого значення, 1 пам'ятка археології національного та 4 – місцевого значення. Окрім зазначених вище, на державному обліку перебувають ще 11 щойно виявлених об'єктів культурної спадщини (за видовою приналежністю 8 – археології, 3 – історії).

За результатами натурних обстежень міста, вивчення картографічних, іконографічних та писемних джерел до постановки на державний облік пропонуються ще 6 об'єктів культурної спадщини, що мають безумовну історико-культурну цінність, в яких знайшла відбиток історія міста і країни в цілому. Вони представлені культовими та громадськими будівлями кінця XVIII – другої половини XX ст.

Як і у більшості історичних міст, реальна ситуація не

в повному обсязі відповідає наявним перелікам об'єктів культурної спадщини, що перебувають на обліку: з одного боку, серед об'єктів, що мають пам'яткоохоронний статус, є чимало таких, що не відповідають критеріям пам'яток, підпадають під дію т. з. «законів про декомунізацію» або взагалі не були виявлені при інвентаризації; натомість існує низка об'єктів культурної спадщини, які мають історико-культурну цінність і не мають пам'яткоохоронного статусу.

Натурні обстеження, аналіз історії міста та його нерухомої культурної спадщини показав, що однією з найбільш цінних її складових та найбільш перспективних для дослідження і пам'яткоохоронної справи є археологічна спадщина. Варто зазначити, що вивчення культурної спадщини Остра відбувалося в рамках опрацювання Історико-архітектурного опорного плану міста та проекту зон охорони пам'яток, розташованих на його території. Автором опрацювання розділу, який стосується *археологічної спадщини*, стала чернігівський археолог В. Мултанен. За інформацією, зібраною нею, у результаті археологічних розвідок та досліджень в адміністративних межах міста на сьогодні виявлено та обліковується 13 об'єктів археологічної спадщини (з такими, що входять до складу комплексів), які мають різний статус: а) пам'ятки археології, взяті на державний облік (5); б) щойно виявлені об'єкти археологічної спадщини, взяті на облік наказами місцевого органу охорони культурної спадщини у Чернігівській області та занесені до Переліку об'єктів культурної спадщини Чернігівської області (8). Окрім того, є відомості про два існуючих і ототожнених, частково дослідже-

Рис. 10. План Остра 1780 р. // Карта Черниговской губернии с разделением уездов и с расположением в круге оной уездным городам планов и табелей показывающих расстояние оных и число селений спросив и народа [1784] / НБУ ім. В. Вернадського, відділ картографії

них протягом останніх років, але не облікованих об'єктів археології, що потребують взяття на державний облік.

Одна пам'ятка м. Остра – городище-дитинець літописного міста Городець-на-Острі – занесена до Державного реєстру нерухомих пам'яток України як пам'ятка національного значення. У цілому археологічна спадщина Остра включає різнохарактерні пам'ятки та об'єкти, які представляють хронологічну колонку від доби неоліту до раннього модерну (V тис. до н. е. – XVIII ст.) з невеликими часовими лакунами. Вони розміщуються як у межах стародавнього міста Остра, так і поза ними. Як уже зазначалось, саме збереження та вивчення археологічної спадщини міста дозволить заповнити лакуни в його історії.

Пам'яткою архітектури на території Остра є тільки один об'єкт (**національного значення**) – Юр'єва божниця 1098 р., розташована на давньоруському городищі на березі р. Остер в урочищі Старогородка, біля південного в'їзду до міста. Це руйнована апсида (вітарне приміщення) з частиною бічної стіни мурованої Михайлівської церкви. Назва пам'ятки пов'язана з князем Юрієм Долгоруким. Згадується в літописі під 1151 р. У 1240 р. потерпіла під час монгольського погрому Лівобережжя. Зазнала руйнувань у 1753 р. від удару блискавки і була закрита. Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. частина об'єму будівлі була розібрана у зв'язку з аварійним станом [12; 16]. Споруду реставрували в 1907 р. за проєктом знаменитого архітектора-реставратора П.П. Покришкіна. У 1924 і 1950 рр. проведені роботи з консервації. Пам'ятку вважають належною до Переяславської архітектурної школи.

Ще один об'єкт із подвійною видовою ознакою «архітектура», «історія» перебуває на обліку як щойно виявлений об'єкт культурної спадщини – будинок і садиба

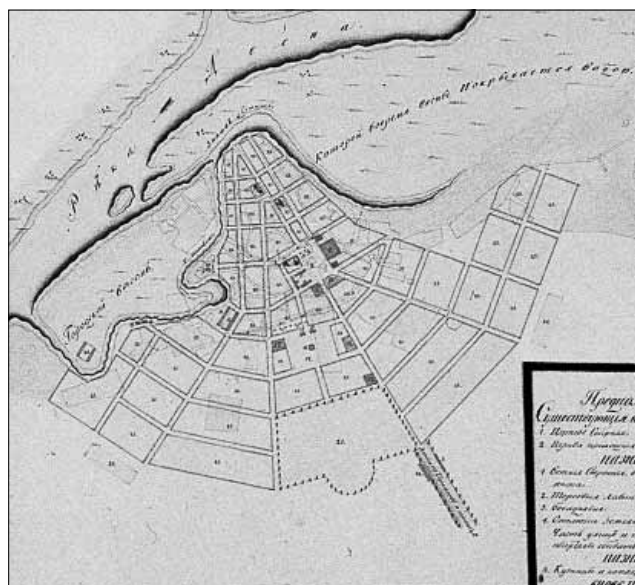

Рис. 11. План Остра кінця XVIII – початку XIX ст.

генерал-лейтенанта В.К. Солонини, 1851–1914 рр. (вул. Гагаріна, 30), у якому з 1920 р. розміщений місцевий краєзнавчий музей. Загальна стилістична характеристика – пізній історизм у провінційному варіанті з дещо «змазаними» ознаками стилістики. На сьогодні таких об'єктів у межах регіону Лівобережної України майже не збереглося.

У ході проведення натурних досліджень було виявлено ще низку об'єктів, які за своїми архітектурними якостями можуть претендувати на пам'яткоохоронний статус: Воскресенська церква 1845 р. (вул. Незалежності, 1), адміністративна будівля 1950-х рр. (вул. Незалежності, 21), Будинок культури (частково – колишня будівля синагоги), кінець XIX ст., 1950-х рр. у парку ім. Зимовця, громадська будівля кінця XIX ст. (вул. Революції, 38, нині – станція юних техніків Остерської міської ради).

Серед цих споруд найбільшу цінність має Воскресенська церква. Мурована однокорава церква з дзвіницею на західному фасаді споруджена у 1845 р. коштом місцевих купців братів Петра та Іллі Цілюрікових. У плані мала обриси латинського хреста. Вирішена в архітектурних формах пізнього класицизму [22, с. 584]. За своїм значенням в архітектурно-просторовій композиції є головною містобудівною домінантою Остра.

Адміністративна будівля 1950-х рр. (нині – Міська рада Остра) та Будинок культури, перебудований із колишньої синагоги у парку ім. Зимовця, представляють середину XX ст. з характерною для того часу стилістикою радянського ретроспективізму, зорієнтованою на класицистичну спадщину.

На сьогоднішній день в адміністративних межах м. Остра на державному обліку перебуває 13 пам'яток історії місцевого значення та 3 щойно виявлені об'єкти культурної спадщини за цією видовою ознакою, хронологічна глибина яких сягає середини XIX ст.

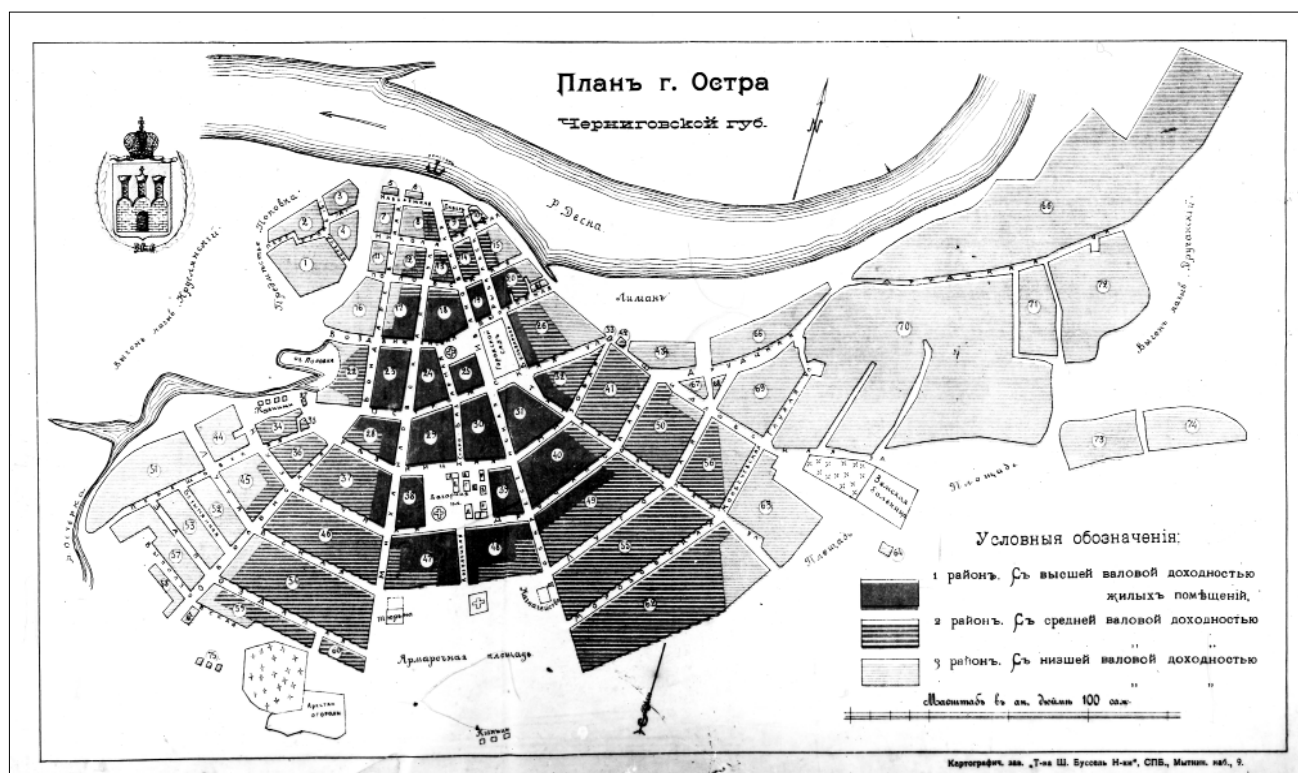

Рис. 12. План Остра кінця XIX – початку XX ст.

Пам'ятки історії Остра представлені похованнями, житловими та громадськими будинками, пов'язаними з життям та діяльністю видатних персоналій та історичними подіями. Дві будівлі (Будинок, у якому була створена Остерська більшовицька організація в квітні 1917 р. та Будинок, у якому розміщувався штаб Чапаївської дивізії весною 1920 р.), що мають статус пам'яток історії місцевого значення, підпадають під дію т. з. «законів про декомунізацію». У результаті ці об'єкти були перейменовані рішенням Остерської міської ради 3 сесії 7 скликання від 19.02.2016 р. (Будинок міської управи та Будинок повітового з'їзду мирових суддів). Не ставлячи під сумнів історичне значення цих об'єктів і навіть їх певну архітектурну цінність, звертаємо увагу на ту обставину, що ані місцеві органи самоврядування, ані місцеві пам'яткоохоронні органи не мають повноважень щодо перейменування, внесення коригування щодо адреси, датування пам'яток. Усі зміни можуть вноситись лише під час занесення об'єкту до Державного реєстру на основі виготовленої облікової документації, у якій міститься поточна інформація щодо пам'ятки.

Більшість пам'яток історії Остра представлені братськими могилами та поодинокими похованнями, дискретно розташованими на території всього міста, у тому числі на територіях міських парків та скверів (Центральний міський парк, парк ім. В.А. Зимовця). Переважна кількість масових поховань відносяться до періоду Другої світової війни.

На сьогоднішній день на території м. Остер розташова-

но три об'єкти, що перебувають на державному обліку як пам'ятки **монументального мистецтва** місцевого значення.

Слід зазначити, що під час проведення натурних досліджень території міста було встановлено, що Пам'ятник Герою Радянського Союзу, радянській партизанці З. Космодем'янській (колишня назва – Пам'ятник З. Космодем'янській – Герою Радянського Союзу, радянській партизанці) – **втрачений**.

Пам'ятник Ю. Гагаріну (колишня назва – Пам'ятник Ю.О. Гагаріну) розташований на території колишньої дитячої бази відпочинку (вул. Незалежності). Являє собою гіпсову пофарбовану скульптуру Ю.О. Гагаріна на прямокутному цегляному постаменті. Зображений на повний зріст та вдягнений у скафандр, Ю.О. Гагарін лівою рукою притискає до грудей шолом та споглядає в зоряне небо. Перебуває в незадовільному стані: частина фарбування відшарувалась, цегла постаменту руйнується та вимивається внаслідок атмосферних опадів. Через виготовлення з нетривкого матеріалу, а також відсутність мистецької цінності об'єкт не рекомендується до занесення до Держреєстру.

Пам'ятник класику чуваської літератури Мішші Сеспелю (колишня назва – Пам'ятник Мішші Сеспелю – засновнику чуваської літератури, чуваському радянському поету) розташований на території Остерської гімназії (вул. Зайцева, 94). Являє собою бронзову півфігурну портретну скульптуру Мішші Сеспеля, встановлену на колоноподібний бетонний постамент. Лівою рукою поет притискає до себе невелику книгу, права рука мрійливо

припіднята. У скульптурі простежується ліричний мотив.

Підсумовуючи викладене, можна сказати, що нерухомі об'єкти культурної спадщини Остра відображають його багатотисячолітню історію, події, пов'язані з державним ладом та суспільним життям, фактами воєнної історії, розвитком культури міста та країни. Першочерговим завданням пам'яткоохоронних органів є упорядкування переліків об'єктів культурної спадщини, а саме: зняття з обліку неіснуючих об'єктів та тих, що не відповідають критеріям пам'яток; натомість взяття на державний облік тих, що мають історико-культурну цінність.

Як уже зазначалось, вивчення культурної спадщини м. Остер проводилося в рамках опрацювання Історико-архітектурного опорного плану міста, визначення історичних ареалів, розробки проекту зон охорони пам'яток, розташованих на його території. Сподіваємось, що згадана науково-проектна документація сприятиме збереженню культурної спадщини, традиційного характеру середовища цього історичного міста.

ДЖЕРЕЛА

1. Александрович М.Н. Остерский уезд. Вып. 1: Историческое описание, ч. 1: До окончания смут в Восточной Украине (1669). Киев 2, 1881.
2. Бондарь А.Н. Укрепления Остра в XVI – первой половине XVII вв. *Gardarika*, 2016. Vol. (9), Is. 4. P. 190–197.
3. Бондар О. Замки і фортеці Чернігово-Сіверщини в XV–XVIII ст.: ілюстрований довідник. Київ, 2015. С. 51.
4. Верменич Я.В., Вортман Д.Я. Остер. Енциклопедія історії України. Київ: Наукова думка, 2010. Т. 7. С. 676–677.
5. Відомості про розташування і обшири міст Чернігівської губернії 1810 року. Описи Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX ст. Київ: Наукова думка, 1997. С. 240, 242.
6. Географічні описи Києва та Київського намісництва. 1775–1786 рр. Описи Київського намісництва 70–80 років XVIII ст. Київ: Наукова думка, 1989. С. 52.
7. Історичний та географічний опис Київського намісництва 1787 р. Описи Київського намісництва 70–80 років XVIII ст. Київ: Наукова думка, 1989. С. 199.
8. Казаков А.Л. Остерський городець (етапи формування міста). *Святий князь Михайло Чернігівський та його доба: Матеріали церковно-історичної конференції*. Чернігів: Сіверянська думка, 1996. С. 91–93.
9. Казаков А.Л., Гребін П.М., Потапов О.В. Нові дослідження Остерського городця. *Проблеми історії та археології давнього населення Української РСР. Тези доповідей XX республіканської конференції*. Київ: Наукова думка, 1989. С. 89.
10. Карта Черниговской губернии с разделением уездов и с расположением в круге оной уездным городам планов и таблиц показывающих расстояние оных и число селений спросив и народа. [1784]. НБУ ім. В.Вернадського, відділ картографії.
11. Клепатский П.Г. Очерки по истории Киевской земли. Литовский период. Біла Церква: вид. О. Пшонковський, 2007.
12. Константинович М. Развалины Юрьевой божницы в с. Старгородка. Киевская старина. Т. LV. 1896. С. 133.
13. Литвиненко І., Добробоженко О. Остерському краєзнавчому музею – 100! *Збірник наукових праць і публікацій 1908–2008 / за ред. А.П. Мислевця. Остер: Остерський краєзнавчий музей, 2001.*
14. Литвиненко І.С., Руденко К.О. Остер. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Чернігівська область / АН УРСР, Ін-т історії; Голов. редкол.: П.Т. Тронько (голова) та ін. Київ: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1967.
15. Макаренко Н.Е. Древнейший памятник искусства Переяславского княжества. *Сборник статей в честь графини Прасковьи Сергеевны Уваровой, 1885–1915: [к 30-летию деятельности на посту председателя Московского археологического общества]*. Москва, 1916. XXIV. С. 373–404.
16. Макаренко М. Старогородська «божниця» та її малювання. ЧПЛ. Чернігів, 1928. С. 205–223.
17. Панашенко В.В. Остерський полк. Енциклопедія історії України. Київ: Наукова думка, 2010. Т. 7. С. 678.
18. Пенський А.Г., Лавренчук П.Я. Остер – європейське місто.

Сіверський інститут регіональних досліджень. Чернігів, 2011.

19. Ткаченко М.М. м. Остер в XVII–XVIII вв. (за Румянцівською ревізією та іншими матеріалами). Київ, 1925. С. 151–207.
20. Топографічний опис Малоросійської губернії 1798–1800 років. Описи Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX ст. Київ: Наукова думка, 1997. С. 40.
21. Филарет (Гумилевский). Остер и Остерский уезд. Черниговский епархиальные известия. 1863. № 2. С. 38–64.
22. Чернігівщина. Енциклопедичний довідник / за ред. А. Кудрицького. Київ: Українська радянська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1990. С. 584–585.
23. Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego. Warszawa, 1886. T. VII. S. 667–674.
24. Jabłonowski A. Źródła dziejowe. T. V. Lustracje królewsczyzn ziem ruskich Wołynia, Podola i Ukrainy z pierwszej połowy XVII wieku. Warszawa, 1877. S. 96–97, 128–129, 210–213.

Hradun Ye.Yu., Tomilovych L.V. Problems and possibilities of research of the cultural heritage of the town Ostra Chernihiv region

The article is devoted to the study of the historical and cultural heritage of the town Ostra, Chernihiv region. The town Ostra, Kozelets district, Chernihiv region is located on the left bank of the Desna River at the confluence of the Ostra River.

The natural factors such as location in the southern part of Polissia largely determining the economic specialization, on the ancient water trade route at the merger Desna and Ostra Rivers had the significant influence on the historical development of the area, where Ostra appeared later. At the time of its foundation, the settlement was of strategic importance, as it was located near Kyiv and Chernihiv which were two significant political and economic centers. Besides, it was connected to them by river and land. The earliest known written mention of Horodets at that time on the river Ostra dates back to 1098. However, archaeological research, conducted on the site and the site of the settlement in the 1980s, discovered unfortified settlement existing in the tenth century.

At present, the historical past and cultural heritage of the city remain insufficiently studied. The most significant of the unresolved problems in the history of Ostra remain issues related to the late Middle Ages: in particular, under what circumstances and when life resumed on the former ancient settlement after the Mongol invasion in 1239, whether this settlement continued to exist after the castle was moved to the bank of the Desna River in the 1570s, regarding the localization of the castle and the city near it on the bank of the Desna River, the stages of their reconstruction and development during the XVII–XVIII centuries, regarding the localization of religious buildings on the territory of this urban formation, etc.

The unresolved nature of these issues is due to the limited source base: cartographic sources for the XVI – first half of the XVIII century are not found, written sources on the above issues are not sufficiently informative or contradictory, archaeological research in the castle and the city of XVI–XVIII centuries were not conducted. Therefore, an extremely important period in the history of the city remains poorly understood.

Today, there are 33 state-owned cultural heritage sites in Ostra. 1 – a monument of architecture of national importance (St. George's shrine), 13 – historical monuments of local significance, 3 – monuments of monumental art of local significance, 1 archeological monument of national and 4 – local significance.

In addition to the above, there are 11 newly discovered objects of cultural heritage on the state register (8 – archeology, 3 – history).

According to the results of city area surveys, 6 more cultural heritage sites are offered for state registration. They have unconditional historical and cultural value, in which the history of the city and the country as a whole is imprinted. They are represented by cult and public buildings of the end of the XVIII – 2nd half of the XX century.

As in most historic cities, the real situation is not entirely identical to the list of registered cultural heritage sites: on the one hand, among the protected sites there are many that do not meet the criteria of monuments, are consistent with the so-called «decommunization laws» or were not found during the inventory; instead, there are a number of cultural heritage sites that have historical and cultural value and do not have protected status.

Area surveys, analysis of the city history and its immovable cultural heritage have shown that archaeological heritage is one of its most valuable components and most promising for the research and the protection of monuments.

Key words: cultural heritage, monuments, historical settlements, traditional environment, Ostra.

REFERENCES

1. Aleksandrovich, M.N. (1881). Osterskij uезд [Oster district]. *Istoričeskoe opisanie, ch. 1: Do okončaniya smut v Vostočnoj Ukraine (1669)*. Issue 1. Kyiv. [in Russian].
2. Bondar, A.N. (2016). Ukrepłeniya Ostra v XVI – pervoj polovine XVII vv. [Oster fortifications in the 16th – first half of the 17th centuries]. *Gardarika*, vol. (9), iss. 4, (pp. 190–197). [in Russian].
3. Bondar, O. (2015). *Zamky i fortetsi Chernihivo-Sivershchyny v XV–XVIII st. Iliustrovanyi dovidnyk [Castles and fortresses of Chernihiv-Sivershchyna in the XV–XVIII centuries: illustrated guide]*. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Vermenych, Ya.V., Vortman, D.Ya. (2010). *Oster. Entsiklopediia is-*

torii Ukrainy [Oster. Encyclopedia of the History of Ukraine]. Vol. 7, (pp. 676–677). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

5. (1997). Vidomosti pro roztashuvannia i obshyry mist Chernihivskoi hubernii 1810 roku. [Information on the location and extent of the cities of the Chernihiv province in 1810]. *Opysy Livoberezhnoi Ukrainy kintsia XVIII – pochatku XIX st.* Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

6. (1989). Heohrafichni opysy Kyiva ta Kyivskoho namisnytstva. 1775–1786 rr. [Geographical descriptions of Kyiv and Kyiv governorate. 1775–1786]. *Opysy Kyivskoho namisnytstva 70–80 rokiv XVIII st.* Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

7. (1989). Istorychnyi ta heohrafichni opys Kyivskoho namisnytstva 1787 r. [Historical and geographical description of the Kyiv governorate in 1787]. *Opysy Kyivskoho namisnytstva 70–80 rokiv XVIII st.* Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

8. Kazakov, A.L. (1996). Osterskiy horodets (etapy formuvannia mista) [Ostersky Gorodets (stages of city formation)]. *Sviaty kniaz Mykhailo Chernihivskiy ta yoho doba: Materialy tserkovno-istorychnoi konferentsii*, (pp. 91–93). Chernihiv: Siverianska dumka. [in Ukrainian].

9. Kazakov, A.L., Hrebin, P.M., Potapov O.V. (1989). Novi doslidzhenia Osterskoho horodtsia [New research of Oster town]. *Problemy istorii ta arkhologii davnogo naselennia Ukrainy RSR. Tezy dopovidei XX respublikanskoj konferentsii*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

10. Karta Chernigovskoi gubernii s razdeleniem uezdov i s raspolozheniem v krugie onoj uездным gorodam planov i tabel pokazuyayushchih rastoyanie onyh i chislo selenij sproviv i naroda. [1784]. Map of the Chernigov province with the division of counties and with the location in the circle thereof for the county towns of plans and timesheets showing the distance of these and the number of villages and asking the people. [1784]. NBU im. V. Vernadskogo, viddil kartografii. [in Russian].

11. Klepatskij, P.G. (2007). *Ocherki po istorii Kievskoj zemli. Litovskij period. [Essays on the history of the Kiev land. Lithuanian period]*. Bila Cerkva: vid. O. Pshonkovskij. [in Russian].

12. Konstantinovich M. (1896). Razvaliny Yur'evoy bozhnicy v s. Stargorodka. [The ruins of St. George's goddess in the village. Stargorodok]. *Kievskaya starina*. Vol. LV, (pp. 129–139). [in Russian].

13. Lytvynenko I., Dobrobozhenko, O. (2001). Osterskomu krajeznavchomu muzeiu – 100! [Oster Museum of Local Lore – 100!]. *Zbirnyk naukovykh prakt i publikatsii 1908–2008*. Oster: Osterskiy krajeznavchyy muzej. [in Ukrainian].

14. Lytvynenko, I.S., Rudenko, K.O. (1967). *Oster. Istoriia mist i sil Ukrainy RSR: V 26 t.: Chernihivskaya oblast [Oster. History of towns and villages of the Ukrainian SSR: In 26 vols]*. Kyiv: Golov. red. URE AN URSR. [in Ukrainian].

15. Makarenko, N.E. (1916). Drevnejshij pamyatnik iskusstva Pereyaslavskogo knyazhestva [The oldest art monument of the Pereyaslav principality]. *Sbornik statej v chest' grafini Praskov'i Sergeevny Uvarovoj, 1885–1915: [k 30-letiyu deyatel'nosti na postu predsedatelya Moskovskogo arheologicheskogo obshchestva]*. Vol. XXIV (pp. 373–404). Moskva. [in Russian].

16. Makarenko, M. (1928). *Starohorodska «bozhnytsia» ta ii maliuvannia. [Starohorodska «shrine» and its drawing.]* Chernihiv. [in Ukrainian].

17. Panashenko, V.V. (2010). *Osterskiy polk [Oster regiment]*. Entsyklopediia istorii Ukrainy. Vol. 7. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

18. Penskyi, A.H., Lavrenchuk, P.Ya. (2011). *Oster – yevropeiske misto [Oster – european city]*. Chernihiv. [in Ukrainian].

19. Tkachenko, M.M. (1925). *Oster v XVII–XVIII vv. (za Rumiant-sivskoiu reviziiu ta inshymy materialami) [Oster in the XVII–XVIII centuries. (according to Rumyantsev's audit and other materials)]*. (pp. 151–207). Kyiv. [in Ukrainian].

20. (1997). *Topohrafichni opys Malorosijskoi huberniyi 1798–1800 rokiv. Opysy Livoberezhnoi Ukrainy kintsia XVIII – pochatku XIX st. [Topographic description of the Little Russia province in 1798–1800. Descriptions of the Left Bank of Ukraine in the late XVIII – early XIX centuries]*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

21. Filaret (Gumilevskij) (1863). *Oster i Osterskij uезд [Oster and Oster district]*. *Chernigovskij eparrhial'nye izvestiya*, vol. 2, pp. 38–64. [in Russian].

22. Kudrytskyi, A. (Ed.). (1990). *Chernihivshchyna. Entsyklopedychny dovidnyk [Chernihiv region. Encyclopedic reference book]*. (pp. 584–585). Kyiv: Ukrainka radianska entsyklopediia im. M.P. Bazhana. [in Ukrainian].

23. Rulikowski E (1886). *Oster. Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*. Vol. VII. (pp. 667–674). Warszawa. [in Polish].

24. Jabłonowski A. (1877). *Źródła dziejowe*. Vol. V: *Lustracje królewskie ziem ruskich Wołynia, Podola i Ukrainy z pierwszej połowy XVII wieku*. (pp. 96–97, 128–129, 210–213). Warszawa. [in Polish].

Стаття надійшла до редакції 28.02.2021 р.
Рекомендована до друку 28.04.2021 р.

УДК 930.85–047.37–049.34(477.53–213ін)

I.V. Єрзіна

L.V. Томілович

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ м. ЗІНЬКІВ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Стаття присвячена дослідженню історико-культурної спадщини м. Зіньків Полтавської області. Мета дослідження – обстеження об'єктів культурної спадщини міста, що перебувають на державному обліку, та виявлення тих об'єктів, які мають історичну, архітектурну, мистецьку цінність і потребують взяття на державний облік.

Ключові слова: історико-культурна спадщина, об'єкт культурної спадщини, м. Зіньків Полтавської області.

Зіньків – місто в Полтавській області, адміністративний центр однойменного району. Розташоване на р. Ташань, лівій притоці р. Псел (притоці Дніпра), за 80 км на північний захід від обласного центру – Полтави, у північній частині області. Населення становить близько 10 тис. осіб (станом на 2017 р.).

На сьогодні історія Зінькова є недостатньо вивченою, особливо на ранніх етапах його існування. Це пояснюється відсутністю археологічних досліджень на території історичного ядра міста та недостатньою забезпеченістю письмовими та картографічними джерелами періоду XVII – початку XVIII ст. Відтак нез'ясованими залишаються питання локалізації місця розташування замку на його території, розмірів міста при ньому, етапів розбудови цих урбаністичних утворень протягом XVII–XVIII ст.

Бібліографія історії та дослідження культурної спадщини м. Зіньків досить скромна, що не відповідає тривалій, насиченій подіями та яскравими постатями історії цього міста. Найбільш помітним історіографічним доробком останнього тридцятиріччя можна вважати статті О. Бажана і В. Панашенка в «Енциклопедії історії України» та краєзнавчу працю Л. Літвішко та О. Літвішко [1; 6; 5].

Як показали результати натурних досліджень культурної спадщини м. Зіньків у співставленні з переліками об'єктів культурної спадщини, що перебувають на обліку, у цій галузі також існує чимало прогалин, які потребують заповнення.

На даний час на території м. Зіньків перебувають на державному обліку 27 об'єктів культурної спадщини: 1 пам'ятка архітектури місцевого значення, 22 пам'ятки історії місцевого значення, 1 пам'ятка монументального мистецтва місцевого значення, 3 щойно виявлених об'єкти культурної спадщини (з них 2 за видом «історичний», 1 – «монументального мистецтва»). За результатами натурних обстежень пропонується до взяття на державний облік ще 28 об'єктів культурної спадщини, з них: 15 – за видом «архітектури», 3 – за видом «історичні», 1 – за видом «історії та науки і техніки», 9 – «археологічних». Наведена вище статистика ілюструє, наскільки недооціненою на даний час є культурна спадщина Зінькова.

Як уже зазначалось, через недостатнє вивчення і брак